

Kasvi havainnoja

Valkoisia kukkia myös lettokirkiruoholla

Nykytietämyksen mukaan **punakirkiruohosta** (*Gymnadenia conopsea*), esiintyy Suomessa kaksi alalajia, eteläinen **ahokirkiruoho** (subsp. *conopsea*), ja pohjoinen **lettokirkiruoho** (subsp. *alpina*). Aikaisemmin näitä taksoneita pidettiin muunnostoisina, muun muassa Retkeilykasviossa (Hämet-Ahti ym. 1998), jossa lettokirkiruohon tieteellinen nimi on var. *lapponica*. Suomen putkilokasvien luettelossa (Kurto ym. 2019) ahokirkiruoho on jaettu kahteen muunnokseen, rusokirkiruuhon (var. *conopsea*) ja valkokirkiruuhon (var. *scitula*). Rusokirkiruohosta ja lettokirkiruohosta tavataan harvinaisena myös valkokukkaisia kasveja; valkokirkiruoho on aina valkokukkainen, joskus nuorena punertava (Kettunen & Uotila 2019).

Retkeilin heinäkuussa 2023 Kilpisjärvellä päätavoitteenani saada lisää kuvia tunturikasveista. Monet kerrat olen niitä jo kuvannut, mutta aina tuntuu, että parhaat kuvat ovat vielä ottamatta. Lähdin 19.7. jo toisen kerran tällä samalla reissulla nousemaan loivaa ja monilajista tunturikoivikkoa Käsvirrentien (tie 21) pysäköintipaikalta, Saanan kaakkois-

◀ Valkokukkainen lettokirkiruoho, *Gymnadenia conopsea* subsp. *alpina* kasvoi Saana-tunturin kaakkoispuolella tasalla, ympäristöään jyrkemmän kohoavalla rinteellä. Kuvan yksilö on 21 cm korkea ja kukinto 7 cm pitkä sekä noin 2 cm leveä. Kukkia on hieman yli 30. Kukkien väriä lukuun ottamatta muita morfologisia eroja ei punakukkaisiin versoihin ole.

19.7.2023 © Hannu Kämmäläinen

► Lettokirkiruohon valkokukintoi-
sessa yksilössä ovat kaikki kehä-
lehdet ja kannus tasaisen valkoisia.
Huulen keskiliuska on selvästi
muuta pitempi. Kukkiin keltaiset
siitepölymyhkyt ovat useimmissa
kukissa vielä paikoillaan. .

pään tasalta, maantielle as-
ti yltävän luonnonsuojelualu-
een ulko- eli kaakkoispuolel-
ta. Koivikko on täynnä koh-
ti Saanaa nousevia poropolku-
ja ja heinäkuussa jo kuivuneita
vesiuria, joten samaa reittiä
koivikon läpi ei toista kertaa
onnistu kulkemaan, edes pa-
luumatkalla. Sen vuoksi uut-
ta nähtävää löytyy tavan takaa.

Jatkoin tällä toisella kerral-
la korkeammalle ja ylitin Saa-
nan lounaisrinnettä pitkin sillä
kohtaa noin 600 metrissä mpy.
kulkevan, merkityn retkeily-
reitit. Noin sata metriä reitit-
tä ylöspäin saavuin aukealle ja
valuvesien kastelemalle tuntur-
riniitylle, jolla kasvoi lettokir-
kiruohoa runsaanlaisesti. Nii-
tyn laidalta Saanan rinne läh-
ti nousemaan jyrkemmin ja
myös lettokirkiruoho kelpuutti
kasvupaikakseen tuon paikoin
valuvetisen ja ruohopohjaisen
rinteen. Kauempaa katsoin, et-
tä punakukkaisten kirkiruohojen
joukossa on ainakin yksi
poikkeuksellisen runsaskuk-
kainen tunturivalkokämmek-
kä (*Pseudorchis straminea*). Läh-
empi tarkastelu kuitenkin
osoitti, että kyse onkin valko-
kukkaisesta lettokirkiruohosta.
Kasvupaikka oli kalkki-
pahdalta kaakkoon, yhtenäisen
tunturikoivikon ylärajan
tuntumassa, noin 670 m mpy.
Vasta jälkepäin näin koordi-
naattien (7674055:3254887) pe-

19.7.2023 © Hannu Kämäläinen

rusteella, että kasvupaikka on
lähes Saanan lounaisrinteen
luonnonsuojelualan alara-
jalla. Luonnonsuojelualueita
ei ole Kilpisjärvellä mitenkään
merkitty maastoon ja entiset-
kin paalut on noukittu pois.

Retkeilykasvion mukaan
lettokirkiruohon harsussa ku-

kinnossa on 15–20 kukkaa ja
kukan huuli on melkein ehyt.
Ahokirkiruohon tiheässä ku-
kinnossa on 30–50 kukkaa, joi-
den huuli on matalaan kolmi-
liuskainen. Omien havaintojeni
mukaan kummassakin ku-
vauksessa olisi korjaamisen
varaa. Aho- ja lettokirkiruoho

19.7.2023 © Hannu Kämäräinen

◀ Samalla kasvupaikalla olevien punakukkaisten lettokirkiruohojen kehälehdet ovat samanmalliset huulen muita pitempää keskiliuskaa myöten. Vasemmanpuoleisessa versossa on noin 20 kukkaa ja oikeanpuoleisessa noin 30 kukkaa.

Osuvampi kukkien määrä olisi 15–30. Myös maininta huulen eheydestä soveltuu ainakin Saanan kasvustoihin huonosti. Itse en ole siellä kohdannut yhtään yksilöä, jossa kukat olisivat lähes ehythuuliset. Huulen liuskaisuus voi tosin vaihdella samassakin kukinnossa ja joukossa voi olla yksittäisiä kukkia, joiden huulen liuskoitus on hyvin vähäinen. Kuten oheisista kuvistakin ilmenee, huulen kärki on yleensä joko kaareva ja matalasti sekä tasalevyisesti kolmiliuskainen tai keskiliuska on selvästi muita pitempi. Tarkempi kuvaus ja runsaampi kuvasarja lettokirkiruohosta löytyy sivustoltani [Pohjolan kasvien pauloissa](#).

Ahokirkiruohon kukinnon tuntomerkkejä olen tarkemmin tutkinut ja kuvannut Ahvenanmaalla ja Savonlinnassa. Eckerön Käringsundbyn noin 50 kukkavarren kasvuston perusteella kukinto on yleensä tiheä, noin 8–16 cm pitkä ja noin 40–80-kukkainen. Savonlinnan Kerimäellä, Joensuuntien (tie 71) laitaruohikossa ahokirkiruohojoukon kukinnot olivat huomattavan harsuja ja noin 30–40-kukkaisia. Molemmilla kasvupaikoilla kukan huuli oli matalan tasapäisesti ja aika samankokoisesti kolmiliuskainen.

Valkokukkaisia ahokirkiruohoja Savonlinnan seudulla

kohtaavat varmuudella Kuumoson korkeudella. Vielä paljon varmempaa on, että Käsi-varressa, Saanan rinteillä, ahokirkiruohoa ei kasva. Lettokirkiruoho on siellä paikoin varsin yleinen ja yltää muun muassa edellä mainitun parkki-

paikan luoteispuolisella letolla tienlaitaojaan saakka.

Omien havaintojeni perusteella lettokirkiruohon kukinto on useimmiten 3–7 cm pitkä ja voi samassakin kasvustossa vaihdella harsusta tiheähköön. Toki harsuus on yleisempää.

tutkinut Tapani Kettunen (Kettunen 2015) päätyi ensin pitämään niitä kalkkikirkuohona, jonka taksonominen asema on vaihdellut lajista *Gymnadenia densiflora* ahokirkuohon alalajiin tai muunnokseen (subsp. tai var. *densiflora*). Kalkkikirkuohoa esiintyy muun muassa eteläisessä Skandinaviassa, ja se on yleensä punakukkainen. Myöhemmin Kettunen päätyi kuvaamaan Savonlinnan seudun kasvit ahokirkuohon muunnokseksi var. *scitula*, joka eroaa rusokirkuohosta valkokukkaisuuden lisäksi leveälehtisyydeltään ja kukkamäärältään (Kettunen & Uotila 2019).

Kilpisjärven valkokukkaisessa lettokirkuohossa ei kukkien värin lisäksi ole havaittavissa mitään ulkoisia eroja punakukkaisiin kansakukkajoihin. Kyse on varmasti monessa kasviheimossa tavattavasta puna- ja sinikukkaisten kasvien perinnöllisestä antosyaaniväriaineiden puutoksesta. Muotonimien kulta-aikana tällaiset valkokukkaiset kasvit saivat usein nimekseen f. *albiflora* tai f. *alba*. Kukultaan punasävyisistä kämmeköistä valkokukkaisuus lienee yleisintä maariankämmeellä (*Dactylorhiza maculata*). Saanan rinteillä kohdattuja muita valkokukkaisia muotoja olen tavannut

◀ Lettokirkuohon huulimalli voi vaihdella samassakin kukinnossa. Keskellä olevassa kukassa huulen kärki on kaareva ja matalasti sekä tasalevyisesti kolmiliuskainen. Laidoilla näkyy kukkia, joissa huulen keskiliuska on selvemmin muita pitempi. Kuvan ylä laidassa olevan kukkan huuli puolestaan on tasapäinen ja lähes liuskaton. EnL, Enontekiö, Kilpisjärvi, Saanan kaakkospään lounainen alarinne, Käsivarrentieltä (tie 21) loivasti Saanaa kohti nouseva tunturikoivukorinne n. 100 m retkeilyreitit alapuolella, 590 m mpy.

ainakin tunturikohokilla (*Silene acaulis*) (tunturi)kurjenkannervalla (*Phyllodoce caerulea*) ja tunturikissankellolla (*Campylopus rotundifolius* subsp. *groenlandica*). Näistäkin löytyy kuvia edellä mainitulta sivustoltani.

Hämet-Ahti, L., Suominen, J., Ulvinen, T. & Uotila, P. (toim.) 1998: *Retkeilykasvio*, 4. painos, 656 s. Luonnontieteellinen keskusmuseo, Kasvimuseo, Helsinki.

Kettunen, T. 2015: Kirkuoista Savonlinnan seudulla. *Lutukka* 31: 27–31.

Kettunen, T., & Uotila, P. 2019: Morphological variation and a new variety of *Gymnadenia conopsea* (Orchidaceae) in Finland. *Memoranda Societatis Pro Fauna et Flora Fennica* 95: 89–99.

Kurto, A., Lampinen, R., Piirainen, M. & Uotila, P. 2019: Checklist of the vascular plants of Finland. Suomen putkilokasvien luettelo. *Norrinia* 34: 1–206.

Hannu Kämäräinen, Hämeenlinna.
hannukamarainen54@gmail.com

Floristic notes

A white-flowered variant of *Gymnadenia conopsea* subsp. *alpina* is reported from Kilpisjärvi, Enontekiö Lapland, NW Finland, close to the Saana Nature Reserve border at c. 670 m a.s.l. Only one plant was found growing together with normal red-flowered plants. No other characteristics in addition to the flower colour were detected to separate these two variants. White-flowered plants are rare in the species and especially in its northern subspecies but deserve no taxonomic recognition, probably being the result of a simple inherited mutation.